

Audronė Petrauskaitė, Laurynas Šaltenis**
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Žvalgybos veiklos ir etikos sąveika nacionalinio saugumo kontekste: teorinė problemos apžvalga***

Žvalgybos veiklos efektyvumas yra tiesiogiai susijęs su žvalgybos pareigūnų elgesiu ir priklauso nuo jų moralinių nuostatų bei vertybių sistemos. Žvalgybinės veiklos specifika sąlygoja pareigūnų elgesio moralines dilemas. Žvalgybos institucijų veiklos metodai apima tiek etiškus, tiek ir su visuotinai priimtais etikos principais besikertančius taktinius elementus, galinčius diskredituoti demokratiją ir valstybės deklaruojamas pamatines vertybes. Straipsnyje analizuojamos etinės problemos, su kuriomis susiduriama taikant žvalgybos veiklos metodą HUMINT. Teorinės analizės pagrindu autoriai sudarė pirminį integralų žvalgybos pareigūno elgesio modelį, atsižvelgdami į pasirinkimų ir veiklos pasekmių kontekstą, kuris galėtų paskatinti tolesnes mokslines diskusijas šiuo klausimu.

Ivadas

Šiuolaikiniame pasaulyje eksponentiškai augančios grėsmės demokratiškos valstybių nacionaliniam saugumui verčia valstybių vadovus ir politikus nuolat vertinti institucijų, tiesiogiai atsakingų už kovą su grėsmėmis valstybei ir jos interesams, veiklą. Skirtingos valstybės turi joms būdingus nacionalinio saugumo užtikrinimo institucinius modelius, tačiau galima teigti, kad kiekvienoje valstybėje svarų vaidmenį, užtikrinant nacionalinį saugumą, vaidina žvalgybos institucijos, kurios, perfrazuojant Sun Tzu teiginį¹, yra valstybės akys ir ausys. Šiandien valstybių kuriamos ir tobulinamos nacionalinio saugumo strategijos iškelia vis daugiau užduočių žvalgybos institucijoms, todėl XXI amžiuje žvalgybos tarnybas dominančios informacijos rinkimas labai išaugo. Šis

^{*} *Doc. dr. Audronė Petrauskaitė* – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Humanitarinių mokslų katedros dėstytoja. Adresas: Šilo 5A, 10322 Vilnius, Lietuva, tel. + 370 5 210 3567, el. p. audrone.petrauskaite@gmail.com.

^{**} *Laurynas Šaltenis* – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Humanitarinių mokslų katedros dėstytojas. Adresas: Šilo 5A, 10322 Vilnius, Lietuva, tel. + 370 5 210 3567, el. p. laurynas.saltenis@gmail.com.

^{***} Straipsnyje pateiktos autorių nuomonės neatspindi oficialios Lietuvos Respublikos žvalgybos institucijų ir kitų institucijų, atsakingų už nacionalinio saugumo užtikrinimą, pozicijos. Autorių straipsniu siekiama paskatinti mokslines diskusijas, nagrinėjančias įvairius žvalgybos veiklos aspektus.

¹ Sun Tzu, *Karo menas*, Media Incognito, 2006, p. 119–120.

pokytis praplėtė žvalgybos tarnybų darbo lauką, renkant žvalgybos informaciją apie tarptautinį terorizmą, ginklų prekybą, kontrabandą, priešišku valstybių žvalgybos tarnybų veiklą ir net ekologines grėsmes valstybei.

Po rugsėjo 11-osios įvykių JAV ir keliolikos kitų teroristinių išpuolių pasaulyje padidėjo valstybės politikų ir visuomenės dėmesys žvalgybos tarnybų veiklai. Šių institucijų atliekamas vaidmuo, kovojant su tarptautiniu terorizmu, paskatino akademinės visuomenės atstovus ir buvusius ilgamečius žvalgybos tarnybų pareigūnus pradėti diskusijas apie žvalgybos pareigūnų elgesį, kuris susijęs tiek su žvalgybinės veiklos etika, tiek valstybės nacionalinio saugumo interesais. Nors 2005 metais įkurta ir dešimtmetį veikusi tarptautinė žvalgybos etikos asociacija pastaruosius keletą metų yra sustabdžiusi savo veiklą, žvalgybinės veiklos ir etikos santykio problematiką nagrinėjančių akademinės visuomenės atstovų diskursas nesustojo. Kita vertus, šiam diskursui dar trūksta aiškių rėmų, kurie sudarytų sąlygas struktūruotai diskusijai bei moksliniams ir taikomiesiems tyrimams, o jų rezultatai tarnautų, formuojant žvalgybos tarnybų, kaip organizacijų, veiklos principus ir efektyvumo užtikrinimą.

Žvalgybos institucijų, kaip organizacijų, veiklos efektyvumas yra tiesiogiai susijęs su žvalgybos pareigūnų elgesiu, jų moralinių nuostatų ir vertybių sistema. Žvalgybinės veiklos specifika sąlygoja pareigūnų elgesio moralines dilemas. Siekiant užtikrinti demokratinės valstybės saugumą, šių institucijų žvalgybos ir kontržvalgybos veiklos metodai įtraukia tiek etiškus, tiek ir su visuotinai priimtais etikos principais besikertančius taktinius elementus, kurie gali diskredituoti pačią demokratiją ir valstybės deklaruojamas pamatines vertybes. Šie elementai ypač akivaizdūs taikant žvalgybinės veiklos metodą HUMINT, mat būtent šio metodo atveju vystomi santykiai tarp žvalgybos pareigūnų ir jų žmogiškųjų informacijos šaltinių. Šie santykiai formuojami žvalgybos pareigūnams vadovaujantis jų pačių pasirinktomis arba žvalgybos institucijos nustatytomis etikos normomis ir moralinėmis nuostatomis bei elgesio modeliais.

Taigi, žvalgybos institucijos, kaip organizacijos, kontekstas turi įtakos jos darbuotojų pasirenkamiems elgesio modeliams. Šios elgesio pasekmės yra susijusios su trimis lygmenimis, išskiriamais organizacinės elgsenos teorijoje – individo, grupės ir organizacijos. Žvalgybos institucijų veikla dėl jų atliekamo vaidmens yra neatsiejama nuo valstybės lygmens, kadangi ją vykdant tiesiogiai vadovaujama valstybės interesais. Remiantis šiomis nuostatomis, nagrinėjant žvalgybos pareigūnų elgesio temą mokslinių tyrimų tikslais, galima daryti prielaidą, kad individo elgesio pasekmės organizacijos lygmeniu atspindi pasekmes valstybės lygmeniu. Dėl šių priežasčių būtinybė auginti žinias ir supratimą

apie žvalgybos pareigūnų elgesio modelius, jų raišką, priežastinius ryšius ir įtaką yra akivaizdi. Dėl žvalgybos institucijų veiklos specifikos sąlygos vykdyti moksliniams ir ypač empiriniams tyrimams yra ribotos. Galimai dėl šių priežasčių Lietuvos mokslininkų vykdomoje žvalgybos institucijų veiklos analizėje daugiausiai dėmesio skiriama žvalgybos istorijai (Arvydas Anušauskas), žvalgybos sistemoms, veiklos metodams ir rezultatams, žvalgybos ir politikos institucijų tarpusavio įtakai (Vaidotas Urbelis), žvalgybos tarnybų įtakai valstybės užsienio politikai bei diplomatijai (Algimantas Kasparavičius) ir kitoms aktualioms, analogiškomis temoms. Ši tendencija stebima ir analizuojant užsienio autorių straipsnius, kas liudija šaltinių, kuriuose būtų sistemingai analizuojama pareigūnų elgesio problematika nacionalinio saugumo kontekste, stygių. Vis dėlto ribotos galimybės tirti šią temą ir su ja susijusius probleminius klausimus nesumažina jų aktualumo.

Siekiant prisidėti prie nustatytos spragos užpildymo, šiuo straipsniu siekiama atskleisti žvalgybos pareigūnų veiklos konteksto raišką, išskiriant esmines prielaidas, potencialiai turinčias įtakos žvalgybos pareigūnų moraliniam samprotavimui ir pasirenkamoms elgesio strategijoms, ir su jomis siejamas pasekmes. Šiuo tikslu atlikta teorinė mokslinių šaltinių analizė tarpdisciplininame kontekste. Straipsnyje pateikiamos žvalgybos pareigūnų moralinio samprotavimo ir elgesio strategijų pasirinkimo prielaidos, akcentuojant konteksto specifiką, aptariamos galimos pareigūnų elgesio strategijos bei jų raiška, nagrinėjami pareigūnų pasirinktų elgesio modelių pasekmių pavyzdžiai. Apibendrinant, straipsnio pabaigoje nubrėžiamos galimos kryptys bei rekomendacijos tolesniam akademiniam ir praktiniam diskursui.

1. Žvalgybos institucijų veikla ir pareigūnų elgesio prielaidos

Žvalgybos tarnybos, kaip nacionalinio saugumo interesus ginančios valstybės institucijos, užduotys yra tiesiogiai susijusios su valstybės politiniais tikslais ir, visų pirma, užsienio politika. Lietuvos žvalgybos tarnybų (t. y. Valstybės saugumo departamento ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie KAM) veiklą reglamentuojantis Žvalgybos įstatymas apibrėžia žvalgybos tikslus, uždavinius, principus, metodus, organizacinius ir kontrolės mechanizmus². Teisinis žvalgybinės veiklos reglamentavimas nustato žvalgybos

² Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas. 2000 m. liepos 17 d. Nr. VIII-1861 (galiojanti suvestinė redakcija 2017-01-01), <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.1881C195D0E2/MiWWMKXwfy>, 2017-10-08.

institucijų teisinės atsakomybės ribas, o etinis ir politinis žvalgybos veiklos aspektai dėl specifikos, susijusios su, pavyzdžiui, įslaptinta informacija ar ypatingais darbo metodais, dažnai lieka neapimti. Kita vertus, net ir pats mažiausias nesusipratimas, susijęs su žvalgybos institucijų veikla, ar netinkamas jos darbuotojų elgesys sukelia ryškų rezonansą visuomenėje, iliustruojantį aukštus piliečių keliamus moralinius reikalavimus žvalgybos institucijų veiklai. Didelį visuomenės dėmesį ir susidomėjimą žvalgybos tarnybomis sąlygoja tai, kad šių institucijų tikslas ir veiklos objektas – šalies ir visuomenės saugumo užtikrinimas, t. y. visų piliečių saugumo interesai.

Nepaisant aiškios žvalgybos institucijų misijos, nacionalinis saugumas, kaip žvalgybos veiklos objektas, yra sunkiai apibrėžiama ir nuolatos kintanti samprata, sąlygojanti ir žvalgybinės veiklos dilemas. Kaip teigia Davidas A. Baldwinas, šiuolaikinėje visuomenėje nacionalinio saugumo interesai dažniau siejami su valstybių vidaus ir užsienio politikos klausimais negu su pačia nacionalinio saugumo koncepcija³, todėl sprendžiant nacionalinio saugumo klausimus, prioritetai teikiami ne tik tradicinei nacionalinio saugumo grėsmei – išorinėms karinėms grėsmėms, bet ir ekonominiams interesams, nusiakstamumui, socialiniam neteisingumui, žmogaus teisėms ir kitiems grėsmės tipams. Pastebėtina, kad XXI amžiuje išorinės karinės grėsmės, kaip tradicinės grėsmės šalies nacionaliniam saugumui, taip pat reikšmingai kinta: didėja asimetrinių grėsmių pavojus, o tradicinės karinės grėsmės transformuojasi iš konvencinių į hibridines, taip trindamos ribas tarp išorinių ir vidinių grėsmių.

Ryšys tarp žvalgybos ir politikos yra abipusis. Spartus šiuolaikinės visuomenės kaitos tempas sparčiai keičia ir grėsmių bei rizikos veiksnių pobūdį. Valsybės vykdomai vidaus ir užsienio politikai atliepiant besikeičiančias grėsmes bei rizikos veiksnius, kinta ir nacionalinį saugumą užtikrinančių valstybės institucijų, tarp kurių – žvalgybos institucijos veiklos prioritetai. Žvalgybos institucijų tikslas – rinkti informaciją apie šiuolaikines grėsmes, pavojus ir rizikos veiksnius šalies nacionaliniam saugumui, teikti ją nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms bei juos šalinti⁴. Įstatymas, kaip teigia Urbelis, „pabrėžia žvalgybinės informacijos ir užsienio politikos glaudų sąryšį“, o „<...> žvalgybinė informacija turi ypatingą svarbą, formuluojant užsienio politikos žingsnius“⁵. LR žvalgybos įstatymas pabrėžia, kad žvalgybinė informacija daro įtaką formuojant užsienio ir vidaus politikos prioritetus, o tai reiškia, kad žvalgybos tarnybos, kaip labiausiai informuotos valstybės institucijos, teikdamos informaciją apie grės-

³ Baldwin, D. A., *The Concept of Security*, *Review of International Studies*, 1997, 23, p. 9–11.

⁴ Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas. 2000 m. liepos 17 d. Nr. VIII-1861 (galiojanti suvestinė redakcija 2017-01-01), <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.1881C195D0E2/MiWMKXwfy>, 2017-10-08.

⁵ Urbelis, V., „Lietuvos žvalgybos sistema“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008*, p. 222.

mes šalies saugumui, iš esmės pačios daro didelę įtaką valstybės politikai. Nacionalinio saugumo tiesioginės sąsajos su politiniais valstybės interesais sąlygoja tai, kad nacionalinis saugumas, kaip valstybės suvereniteto ir valstybės interesų gynimas, yra visų pirma vertybių ir jų prioritetų klausimas. Žvalgybos tarnybų įtaka valstybės vidaus ir užsienio politikos tikslams bei uždaviniams sąlygoja jų politinę, teisinę ir moralinę atsakomybę, kuri tiesiogiai susijusi su vertybėmis – bendraisiais (vyraujančiais) įsitikinimais dėl normatyvinio pageidaujamo elgesio arba galutinio rezultato svarbos⁶.

Mokslinės vertybių ir politikos sąsajos yra skirtingos: Arvydo Jokubaičio teigimu, politika neturi savarankiškų vertybių, kadangi „kiekvienas politinis sprendinys priklauso nuo moralės, religijos, teisės ar ekonomikos vertybių“⁷, todėl „politinę prasmę gali įgyti kiekviena mūsų puoselėjama nepolitinė vertybė“⁸. Ainio Razmos nuomone, „visos visuomenės pripažįstamos vertybės yra politinės“, kadangi „<...> būdvardis „politinė“ nusako ne vertybės prigimtį, o jos taikymo sritį“⁹. Skirtingos politikos ir vertybių tarpusavio santykio interpretacijos nepaneigia vertybinio politikos aspekto, todėl žvalgybos tarnybų veikla pirmiausia yra sąlygota vertybinių prioritetų, kurie apibrėžia žvalgybos institucijų moralinės atsakomybės ribas ir lemia veiklos moralines dilemas.

Pamatiniu politiniu žvalgybos veiklos uždaviniu išliekantis valstybės ir visuomenės saugumo užtikrinimas sąlygoja moralinę valstybės žvalgybos tarnybų ir jų darbuotojų atsakomybę vykdant tarnybines užduotis bei aktualizuoja tiek institucinės veiklos, tiek ir individo elgesio dorovinį aspektą. Dėl šių priežasčių žvalgybos institucijos, atrinkdamos asmenis ir priimdamos juos į tarnybą, kelia itin aukštus moralinius reikalavimus kandidatams ir vertina jų patikimumą, atsakingumą, sąžiningumą, pareigingumą ir kitas dorovines savybes. Kita vertus, apibrėžti ir vertinti žvalgybos institucijų darbą etiniu požiūriu yra sudėtinga. Pirmiausia, žvalgybos veiklos rezultatai ne visuomet gali būti vertinami vienareikšmiškai dėl jau minėtų žvalgybos ir politikos sąsajų – žvalgybos tarnybų ir jos darbuotojų veiklos vertinimas priklauso nuo politinių veiklos prioritetų, kurie reguliariai keičiasi. Antra, žvalgybinės veiklos slaptumas, susijęs su darbo specifika, apriboja galimybes susipažinti su visais

⁶ Edwards, J. R., Cable, D. M., *The value of value congruence*, *Journal of Applied Psychology*, 2009, May; 94(3), p. 654; Meglino, B. M., Ravlin, E. C., *Individual values in organizations: Concepts, controversies, and research*, *Journal of management*, 1998, Jun; 24(3), p. 351–89; Schwartz, S. H., *Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries*, *Advances in experimental social psychology*, Academic Press, 1992 Jan 1, 25, p. 1–65; Rokeach, M., *The nature of human values*, Free press, 1973.

⁷ Jokubaitis, A., „Politika be vertybių“, *Politologija*, 2008, Nr. 1 (49), p. 26.

⁸ Ten pat, p. 28.

⁹ Razma, A., „Apie politiką ir vertybes“, *Politologija*, 2009, Nr. 1 (53), p. 22.

žvalgybos darbo metodais ir priemonėmis. Šis principas lemia ribotą objektyvų diskursą, kurį daugiausia papildo tik buvusių įvairių žvalgybos tarnybų darbuotojų vertinimai. Šiuose atsiliepimuose pasitaiko teiginių, kad žvalgyba ir etika iš esmės yra nesuderinami dalykai, kas iliustruoja darbuotojų suvokiamą būtinybę nusižengti moralinėms nuostatomis. Nors šie liudijimai, deja, nepasiekia akademinų tyrimų lygmens, išlikdami subjektyviais pavieniais vertinimais, jie nurodo ne vienareikšmi, o daugiasluoksnį situacijos vertinimą vertybiniu požiūriu, esant reikšminga saugumo institucijų bei jų darbuotojų veiklos konteksto dalimi.

Aukščiausios valdžios institucijos formuoja žvalgybos tarnybos tikslus ir uždavinius, kurių pagrindą sudaro nacionaliniai interesai. Pasak Samuelio P. Huntingtono, nacionaliniai interesai – tai, viena vertus, visuomenės saugumas ir materialinės gerovės, o kita vertus – moralinių principų ir etinių vertybių užtikrinimas.¹⁰ Vadinasi, pats nacionalinis interesas suponuoja būtinybę žvalgybos institucijoms laikytis etinių reikalavimų vykdant savo pamatinę misiją – užtikrinti nacionalinį saugumą. Pagrindinė žvalgybos tarnybos veiklos taisyklė – „sakyti tiesą“¹¹ – yra pamatinis žvalgybos pareigūno, žvalgybos institucijos ir valstybės sprendimų priėmėjų tarpusavio bendradarbiavimo moralinis principas. Tiesos sakymo taisyklė garantuoja, kad bus užtikrintas pasitikėjimas žvalgybos institucija, ir įpareigoja žvalgybos instituciją ir jos pareigūnus sąžiningai atlikti savo profesinę pareigą – užtikrinti nacionalinį saugumą.

Žvalgybos pareigūnų elgesys yra neatsiejamas nuo darbo metodų, kurie taikomi žvalgybos institucijų veikloje, ir kitų individo, grupės ir organizacijos lygmens veiksnių, kurie tampa prielaidomis konkrečiam pareigūno pasirinktam elgesio modeliui. Pabrėžtina, kad dėl šių institucijų veiklos specifikos negali būti aptariami visi aktualūs veiksniai, potencialiai turintys įtakos pareigūno elgesio modeliui, tačiau esama tokių, kurie gali būti pasitelkiami pirminės mokslinės analizės tikslais. Kadangi moralės klausimai kyla tais atvejais, kai individo priimami sprendimai ir laisvai atliekami veiksmai turi teigiamą arba neigiamą įtaką kitiems¹², šiame straipsnyje siekiama aptarti veiklos kontekstą, kuriame yra erdvės pareigūno sprendimų ir veiksmų laisvei, o veiklos padariniai gali įtraukti ne tik teigiamą poveikį, bet ir galimai pakenkti kitiems. Šiuo tikslu analizei pasitelkiamas darbo metodas, potencialiai susijęs su moralinėmis dilemomis ir turintis įtakos pareigūnų elgesiui bei išdavoms individo, grupės, organizacijos bei valstybės lygmeniu.

¹⁰ Huntington, S. P., The Erosion of American National Interests, *Foreign Affairs*, Volume: 76, Issue: 5, 1997, p. 30.

¹¹ Godfrey, D. E., Ethics and Intelligence, *Foreign Affairs*, Volume 56, Issue 3, 1978, p. 630.

¹² Velasquez, M. G., Rostankowski, C., Ethics, theory and practice, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Egzistuoja daug skirtingų žvalgybos metodų, kurie priklauso nuo valstybės nacionalinio saugumo politikos prioritetų, žvalgybos tarnybai keliamų užduočių, turimų technologijų lygio ir žvalgybos procese dalyvaujančių valstybės institucijų kompetencijų. Kiekvienos valstybės žvalgybos bendruomenė nusprendžia, kurie žvalgybos metodai bus taikomi jos veikloje. Pavyzdžiui, Lietuvos KAM AOTD nurodo dešimt galimų žvalgybos metodų¹³: OSINT (atvirųjų šaltinių žvalgyba); HUMINT (agentūrinė, arba žmogiškoji, žvalgyba); SIGINT (signalų žvalgyba); COMINT (komunikacijų žvalgyba); ELINT (elektroninė žvalgyba); CYBERINT (kibernetinė žvalgyba); IMINT (atvaizdų žvalgyba); RADINT (žvalgyba radiolokacinėmis priemonėmis); ACINT (akustinė žvalgyba); MASINT (matavimų žvalgyba). Tuo tarpu JAV Nacionalinės žvalgybos direktoriaus biuras nurodo tik šešis pagrindinius žvalgybos metodus¹⁴: SIGINT, IMINT, MASINT, HUMINT, OSINT, GEOINT (geografinė žvalgyba). Tradiciškai žvalgybinė veikla rėmėsi žmogiškaisiais išteklių. Po Antrojo pasaulinio karo prasiidėjęs technologinis pakilimas valstybių ir žvalgybų vadovams teikė dideles viltis, kad žvalgybos darbe bus galima atsisakyti daug problemų keliančių tradicinių veiklos metodų, įtraukiančių darbą su žmogiškaisiais šaltiniais. Technologijos užtikrino galimybę matyti ir girdėti nutolusius žvalgybos objektus, ypač tiksliai nustatyti GIS (geografinė informacinė sistema) duomenis, perimti transliuojamus signalus, slapta kontroliuoti elektroninius įrenginius, stebėti, kaupti ir sisteminti įvairių žvalgybos tarnybas dominančią informaciją. Technologijų vystymasis, peržengęs XXI amžiaus slenkstį, dideliais tempais ir toliau juda į priekį, tačiau technologijos ne tik padeda žvalgybai rinkti informaciją, bet ir lygiagrečiai suteikia galimybių priešui maskuoti bei slėpti savo veiksmus. Be to, techninėmis priemonėmis gaunamam milžiniškam duomenų kiekiui žvalgybos tarnybos tiesiog nebuvo pasirengusios. Kaip teigia Johnas Highes-Wilsonas, „šiandien kiekvienas gali suskaičiuoti priešo laivus, tankus ar lėktuvus, bet yra velniškai sunku nustatyti, įvertinti ir išmatuoti tikruosius priešo planus ar intencijas.“¹⁵ Todėl net ir vadinamosios „technologijų romantikos“ apimtos žvalgybos bendruomenės (t. y. žvalgybos procese dalyvaujančios institucijos) netruko pripažinti, kad žvalgybai nepavyks technologijomis pakeisti žmogiškųjų šaltinių, nepaisant visų jų ydų ir dorybių.

HUMINT – agentūrinė arba žmogiškųjų šaltinių žvalgyba – seniausias žvalgybos metodas, kuris išlieka pagrindiniu žvalgybos ramsčiu daugeliui

¹³ https://kam.lt/struktura_ir_kontaktai_563/kas_institucijos_567/aotd/veikla_2156.html, 2017-10-08.

¹⁴ <https://www.dni.gov/index.php/what-we-do/what-is-intelligence>, 2017-10-08.

¹⁵ Hughes-Wilson, J., *On Intelligence*, Constable, 2016, p. 56.

valstybių pasaulyje¹⁶, yra tiesiogiai susijęs su pareigūno būtinybe rinktis elgesio modelį, atsižvelgiant į veiklos kontekstą. Jeigu visi kiti žvalgybos metodai yra susiję su technologijomis ir jų panaudojimo galimybėmis, tai taikant HUMINT metodą, informacija yra gaunama iš žmogiškųjų šaltinių¹⁷, t. y. žvalgybos pareigūnas dirba tiesiogiai su žmogumi. Šis metodas apima ir įvairius žvalgybos pareigūno veiksmus, taikomus žmogiškųjų šaltinių atžvilgiu¹⁸. Kadangi taikant HUMINT metodą žvalgybos pareigūnas dirba su žmonėmis, kurie yra „klastingiausi, nepatikimiausi ir labiausiai klystantys informacijos šaltiniai iš visų kitų“¹⁹, šis metodas sukelia daugiausiai moralinių dilemų tiek darbuotojui, tiek ir žvalgybos tarnybai. Taikant HUMINT metodą, laikomasi bendros nuostatos, kad asmenis, su kuriais bendradarbiaujama arba ketinama tai daryti, būtina saugoti, tačiau kartu žvalgybos pareigūnui gali tekti meluoti, manipuliuoti, išnaudoti, provokuoti, kompromituoti, papirkinėti, šantažuoti ir kitaip juos paveikti²⁰. Kaip ir karinės tarnybos lyderių atveju, pareigūnui tenka nešti dvigubą atsakomybę, kuri lemia būtinybę keisti tarpasmeninius santykius, atsižvelgiant į situaciją²¹. Taigi, žvalgybos pareigūnas, pradėjęs taikyti HUMINT metodą, susiduria su sudėtingu konteksto vertinimu vertybiiniu požiūriu bei tinkamo elgesio modelio pasirinkimu, juolab kad į žvalgybos tarnybą yra atrenkami itin aukštus moralės standartus puoselėjantys asmenys.

Kadangi toks darbo metodas yra taikomas profesinės veiklos kontekste, kurioje vadovaujamosi organizacijos interesais, kylančiais iš valstybės interesų, vertybinio ir etinio pobūdžio dilemos pasireiškia individo ir organizacijos tarpusavio sąveikos kontekste. Nepaisant to, kad organizacija apibrėžia vertybių sistemą, kuria turi vadovautis organizacijos nariai, priimdamas sprendimus žmogus vadovaujasi asmeninėmis vertybėmis²². Individo ir organizacijos vertybių suderinamumas mokslinėje literatūroje analizuojamas per vertybių kongruencijos prizmę, nurodančią individo ir organizacijos vertybių suderi-

¹⁶ Operations Security. Intelligence threat handbook, Section 2, The Interagency OPSEC Support Staff, 1996, Federation of American Scientists, <https://fas.org/irp/nsa/ioss/threat96/part02.htm>, 2017-03-12.

¹⁷ <https://www.dni.gov/index.php/what-we-do/what-is-intelligence>, 2017-10-08.

¹⁸ Operations Security. Intelligence threat handbook, Section 2, The Interagency OPSEC Support Staff, 1996, Federation of American Scientists, <https://fas.org/irp/nsa/ioss/threat96/part02.htm>.

¹⁹ Hughes-Wilson, J., On Intelligence, Constable, 2016, p. 72.

²⁰ Endregg, M., Intelligence Ethics: Laying a Foundation for the Second Oldest Profession, Handbook of Intelligence Studies, Routledge, 2007, p. 52.

²¹ Laurence, J. H., Military leadership and the complexity of combat and culture, *Military Psychology*, 2011 Sep; 23(5), p. 489.

²² Edwards, J. R., Cable, D. M., The value of value congruence, *Journal of Applied Psychology*, 2009 May; 94(3), p. 654.

namumą²³. Vertybių kongruencija gali būti vertinama dvejopai: subjektyviai, t. y. kiek sutampa darbuotojo asmeninės vertybės ir jo suvokiamos organizacijos vertybės, ir objektyviai, kai šios vertybės visiškai atitinka organizacijos bendruomenės požiūrį²⁴. Analizuojant prielaidas žvalgybos institucijų darbuotojų pasirenkamiems sprendimams, svarbus vaidmuo gali tekti subjektyviam vertinimui, kadangi darbuotojas savarankiškai renkasi elgesio modelį. Tačiau analizuojant šių elgesio modelių pasekmes, reikia atsižvelgti ne tik į subjektyvų, bet ir objektyvų vertinimą, kadangi pareigūno elgesys ir to elgesio pasekmės etiniu, teisiniu ir kitais aspektais yra nagrinėjami tiek paties darbuotojo, tiek ir išorinių vertintojų (vadovai, organizacijos bendruomenė, žvalgybos tarnybas kontroliuojančios valstybės institucijos ir visuomenė). Taigi, šioje straipsnio dalyje analizuojant žvalgybos pareigūno pasirenkamų sprendimų prielaidas, dėmesys pirmiausia skiriamas subjektyviam, t. y. paties žvalgybos pareigūno, vertinimui.

Pamatinių žmogaus vertybių požiūriu, saugumas yra siejamas su siekiama visuomenės, santykių ir savo paties sauga, harmonija ir stabilumu²⁵. Tyrimai rodo, kad, vertybiniu požiūriu gali būti skiriami du saugumo lygiai, kurių vienas yra susijęs su asmeniniu, o kitas – su grupės ir visuomenės saugumu^{26, 27}. Taikydamas HUMINT metodą, žvalgybos pareigūnas neretai susiduria su dilema, kai grupės ir visuomenės saugumui užtikrinti būtina paminti asmeninį, pavyzdžiui, vieno žmogaus saugumą. Šis vertybių dvilypumas sąlygoja dilemą, kai rinkdamasis elgesio modelį, darbuotojas turi mažiausiai dvi pasirinkimo galimybes. Pirmoji galimybė yra situacijos vertinimas ir moralinės dilemos sprendimas, vadovaujantis asmeninėmis vertybėmis. Antroji galimybė numato asmeninio sprendimo derinimą su organizacijos vertybių sistema ir jos suponuojamomis elgesio normomis. Priklausomai nuo organizacijoje vyraujančios kultūros, rinkdamasis elgesio modelį pareigūnas gali vadovautis tiek savo asmeniniu vertinimu, tiek organizacijos bendruomenės ir (ar) vadovybės vertinimu. Be to, galimas ir trečiasis variantas, kai darbuotojas, priimdamas sprendimą, derina savo paties ir organizacijos bendruomenės ir (ar) vadovybės vertinimą.

²³ Kristof, A.L., Person-organization fit: An integrative review of its conceptualizations, measurement, and implications, *Personnel Psychology*, 1996, 49(1), p. 1–49.

²⁴ Kristof Brown, A. L., Zimmerman, R. D., Johnson, E. C., Consequences of individuals' fit at work: a meta analysis of person–job, person–organization, person–group, and person–supervisor fit. *personnel psychology*, 2005 Jun 1;58(2): 281–342.

²⁵ Schwartz, S. H., Boehnke, K., Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis, *Journal of research in personality*, 2004 Jun 1, 38(3), p. 230–55.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Schwartz, S. H., *Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries*, *Advances in experimental social psychology*, Academic Press, 1992 Jan 1, 25, p. 1–65.

Reikšmingas vaidmuo, sąlygojantis pareigūnų sprendimų priėmimo procesą, tenka psichologiniam elgesio modelio aspektui, t. y. vaidmenų konfliktui. Konfliktą sąlygoja susidūrimas tarp asmens ir aplinkinių lūkesčių bei reikalavimų²⁸. Be to, jį skatina informacijos stygius arba neaiškūs vadovų ir kolegų lūkesčiai²⁹. Žvalgybos pareigūno profesinės veiklos kontekste vaidmenų konfliktas gali kilti susiduriant su prieštariniais organizacijos bendruomenės narių ir vadovų lūkesčiais ir vertinimais. Šį prieštarumą sąlygoja reikalavimų, lūkesčių ir nuomonių skirtumai tarp įvairių valstybės institucijų ir (ar) skirtingų kompetencijų specialistų.

Žvalgybos pareigūno sprendimo priėmimui ir elgesio modeliui įtakos turi šeimos ir visuomenės diktuojamos moralės normos ir keliami lūkesčiai. Kadangi žvalgybos pareigūno profesinė veikla susijusi su didžiule atsakomybe valstybei, žvalgybos pareigūnui tenka rinktis tarp reikalavimų, keliamų šeimos, visuomenės, organizacijos bendruomenės narių ir vadovų.

Jau aptartą vertybinių prioritetų klausimą, situacijos vertinimo problematiškumą ir galimą vaidmenų konfliktą iliustruoja HUMINT metodo taikymo praktika. Etiški sprendimai yra neatsiejami nuo bendruomenėje vyraujančių nuostatų apie tai, kas yra teisėta ir morališkai priimtina³⁰. Žvalgybos pareigūnui pradėjus bendrauti su asmeniu (šaltiniu), kuris jam gali suteikti reikalingą informaciją, jam tenka paminti visuomenėje priimtas etikos normas – pavyzdžiui, žvalgui gali tekti meluoti apie save, savo tapatybę ar asmeninio gyvenimo detales³¹. Siekiant gauti reikalingą informaciją, bendraujant su šaltiniu, žvalgui gali tekti juo manipuliuoti, šaltinui nesuprantant³², ar naudoti informacijos išgavimo techniką³³. Visi konstruojami santykiai tarp žvalgo ir žmogiškojo šaltinio tampa fikcija, nepriklausomai nuo to, kokio tipo HUMINT veiksmai yra taikomi. Kadangi žmogus, teikdamas žvalgui informaciją, rizikuoja pakenkti sau, informacija, kuri padėtų nustatyti žmogiškojo šaltinio tapatybę, yra ypatingai saugoma. Praradus ar atskleidus tokią informaciją, gali būti sugriauta žmogaus reputacija, jo gerovė, jis gali netekti laisvės ar net gyvybės. Pavojus kilti gali ne tik žmogui, bet ir žvalgybos institucijai: tokiu atveju apsunkinama

²⁸ Kahn, R. L., Wolfe, D. M., Quinn, R. P., Snoek, J. D., Rosenthal, R. A., *Organizational stress: Studies in role conflict and ambiguity*, Oxford, England: John Wiley.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Jones, T., Inadvertent Disclosure of Privileged Information and the Law of Mistake: Using Substantive Legal Principles to Guide Ethical Decision Making, *Emory LJ*, 1999; 48, p. 1255.

³¹ Goldman, J., Teaching About Intelligence, *Journal of U.S. Intelligence Studies*, Volume 20, Numer 2, 2013, p. 81.

³² Oleszkiewicz, S., *Eliciting Human Intelligence: A conceptualization and empirical testing of the Scharff technique*, Department of Psychology, University of Gothenburg, Ineko AB, Gothenburg, Sweden, 2016, p. 2.

³³ Kelly, C. E., Miller, J. C., Redlich, A. D., Kleinman, S. M., A Taxonomy of Interrogation Methods, *Psychology, Public Policy, and Law*, Vol. 19, American Psychological Association, 2013, p. 170 – 171.

visa žvalgybos tarnybos HUMINT veikla bei sumažinama savanoriškai informaciją teikiančių asmenų motyvacija. Dėl šių priežasčių žmogiškojo šaltinio apsauga yra bene svarbiausia HUMINT veiklos taisyklė.

Paradoksalu, tačiau šios taisyklės gali būti nepaisoma, sprendimus priimantiems asmenims nutarus, kad nacionaliniai interesai yra svarbesni už informaciją teikiančio asmens saugumą. Tokia situacija nulemia dviprasmybę ne tik institucijos, bet ir jos pareigūnų moralinės atsakomybės atžvilgiu. Viena vertus, žvalgybos pareigūnai privalo saugoti savo žmogiškuosius informacijos šaltinius – tai yra jų profesinė pareiga. Kita vertus, pareigūnai privalo vykdyti savo vadovybės nurodymus. Vadovybės keliami reikalavimai pareigūnui gauti žvalgybos instituciją dominančią informaciją neišvengiamai sukelia psichologinę įtampą, kadangi siekis išvengti rizikos ar grėsmės žmogiškajam informacijos šaltiniui kertasi su žvalgybos pareigūno patiriamu spaudimu gauti informaciją iš šaltinio³⁴. Tokiais atvejais žvalgo ir jo žmogiškojo informacijos šaltinio santykiai tampa tik asmeninės žvalgybos pareigūno moralinės atsakomybės objektu, o pareigūno elgesys ir įveikos strategija – jo asmenine moraline dilema. Kaip teigia Karlas Jaspersas, žmogui tenka moralinė atsakomybė už absoliučiai visus jo atliekamus veiksmus³⁵. Taigi, jeigu teisine ir politine atsakomybe žvalgybos pareigūnas gali dalintis su institucija, moraline atsakomybe jis negali nei su kuo nors dalintis, nei jos kam nors deleguoti.

Aptartasis elgesio modelio pasirinkimo kontekstas gali turėti įtakos žvalgybos pareigūno pasirenkamam elgesio modeliui, kuris savo ruožtu lemia tiek teigiamus rezultatus, tiek ir neigiamas pasekmes individo, grupės, organizacijos ir valstybės lygmeniu. Vertybių tapatumas yra teigiamai susijęs su individo ir organizacijos lygmens išdavomis, tokiomis kaip stipresnė organizacijos kultūra, pasitenkinimas darbu, įsipareigojimas organizacijai, darbinę veiklą viršijantis elgesys, susijęs su teigiamu požiūriu į organizaciją^{36, 37, 38}. Kita vertus, dėl vertybinių prieštaravimų darbuotojas gali jaustis esantis nepritampantis ir tinkamai neišnaudojantis savo potencialo, kas ilgainiui gali būti susiję su nepasitenkinimu darbu, žemu įsitraukimu į darbą, organizaciniu cinizmu, pras-

³⁴ Petkus, D. A., Ethics of Human Intelligence Operations, *International Journal of Intelligence Ethics*, Vol. 1, No. 1, 2010, p. 106.

³⁵ Jaspersas, K., *Kaltės klausimas. Gėrio kontūrai. Iš XX a. užsienio etikos / Sud. Br. Kuzmickas*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 262

³⁶ Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Paine, J. B., Bachrach, D. G., Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research, *Journal of management*, 2000 Jan 1; 26(3), p. 513–63.

³⁷ Edwards, J. R., Cable, D. M., The value of value congruence, *Journal of Applied Psychology*, 2009, May; 94(3), p. 654.

³⁸ Posner, B. Z., Another look at the impact of personal and organizational values congruency, *Journal of Business Ethics*, 2010 Dec 1; 97(4), p. 535–41.

tesniais veiklos rezultatais bei ketinimu palikti organizaciją³⁹. Esant vaidmenų dviprasmiškumui, darbuotojas patiria informacijos, susijusios su pareigybe, stygių, nėra tikras dėl savo vaidmens, tikslų bei atsakomybių ir gali būti priverstas rinktis „bandymų ir klaidų“ kelią⁴⁰. Esant vaidmenų konfliktui, darbuotojas nėra pajėgus atitikti visiems vaidmenims keliamų reikalavimų ir lūkesčių bei patiria psichologinį konfliktą ir stresą⁴¹. Taigi, vaidmenų konfliktas ir dviprasmiškumas yra susiję su disfunkcinėmis pasekmėmis individo ir organizacijos lygmeniu, įskaitant asmeninį nepasitenkinimą bei sumažėjusį organizacinį efektyvumą⁴².

Specifiniai veiklos metodai, tokie kaip HUMINT, sąlygoja situacijas, kai žvalgybos pareigūnams tenka rinktis elgesio modelius kontekste, kuriam neretai būdingas neapibrėžtumas ir priešara. Remdamasis vertybių tapatumo ir situacijos vertinimu, susidurdamas su galimu vaidmenų dviprasmiškumu bei konfliktu, pareigūnas renkasi elgesio modelį, kuris, kaip siūlo šio straipsnio autoriai, gali būti grindžiamas viena iš trijų strategijų.

2. Žvalgybos pareigūnų elgesys: tarp dorovės ir nacionalinių interesų

Empirinės etikos požiūriu, individas, priimdamas sprendimus, pasitelkia samprotavimą ir logiką vertindamas sprendimo pasekmes⁴³, todėl etinis sprendimo priėmimo ir individo elgesio vertinimo aspektas priklauso racionaliai žmogaus veiklos sričiai. Moralinio vertinimo skirtumai atsiranda todėl, kad analizuodamas ir spręsdamas moralines dilemas, asmuo priima moralinius sprendimus, kurie priklauso nuo jo individualių moralės nuostatų⁴⁴. Taigi, asmens kognityvinė moralinė raida yra esminis skiriamasis individo lygmens

³⁹ Edwards, J. R., Cable, D. M., The value of value congruence, *Journal of Applied Psychology*, 2009, May; 94(3), p. 654; Rich, B. L., Lepine, J. A., Crawford, E. R., Job engagement: Antecedents and effects on job performance, *Academy of management journal*, 2010 Jun 1;53(3), p. 617–35; Naus, F., van Iterson, A., Roe, R. A., Value incongruence, job autonomy, and organization-based self-esteem: A self-based perspective on organizational cynicism, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 2007 Jun 1; 16(2), p. 195–219.

⁴⁰ Rizzo, J. R., House, R. J., Lirtzman, S. I., Role conflict and ambiguity in complex organizations, *Administrative science quarterly*, 1970 Jun 1, p. 150–63.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Ten pat.

⁴³ Kohlberg, L., The philosophy of moral development moral stages and the idea of justice, 1981, San Francisco: Harper and Row.

⁴⁴ Kohlberg, L., *Essays on moral development: Vol. 2. The psychology of moral development: Moral stages, their nature and validity*, 1984, Harper & Row.

bruožas, turintis įtakos sprendimų priėmimui^{45, 46}. Pasak Lawrence Kohlbergo, kognityvinė moralinė raida apima tris asmens moralinės brandos lygmenis⁴⁷:

- Ikkovencinis lygmuo, kuriame žmogus skiria, kas yra teisinga ir neteisinga remdamasis asmeninėmis pasekmėmis (pavyzdžiui, atlygiu, bausme ar abipuse nauda).
- Konvencinis lygmuo, kuriame teisingi sprendimai priimami atsižvelgiant į visuomenės grupių (pvz., šeimos, organizacijos) lūkesčius.
- Pokonvencinis lygmuo, kuriame sampratą, kas yra „teisinga“, nulemia bendražmogiškos vertybės ir universalios moralės normos. Šiuo atveju sprendimus individas priima savarankiškai, nepriklausomai nuo grupės autoriteto, tačiau vadovaudamasis visuotiniais principais.

Etiškas elgesys ir sprendimai yra siejami su aukštesniais moralinio samprotavimo lygmenimis⁴⁸. Kaip aptarta moralinio samprotavimo prielaidų dalyje, HUMINT metodas yra susijęs su dvilypėmis vertybėmis, vertybių tapatumo klausimais bei prieštariniais vaidmenimis ir neapibrėžtumu – visa tai charakterizuoja netipinį kontekstą, kuriame žvalgybos pareigūnui tenka priimti moralinius sprendimus bei rinktis etišką elgesį. Šiame kontekste, net ir vadovaujantis visuotinai priimtomis normomis ir vertybėmis, kyla moralinė dilema, todėl pabrėžtina, kad aukštesnis moralinio samprotavimo lygmuo gali įtraukti nusižengimą daliai normų ar vertybių. Šio straipsnio autoriai daro prielaidą, kad priklausomai nuo kognityvinės moralinės raidos lygio, žvalgybos pareigūnas gali pasirinkti vieną iš galimų elgesio strategijų:

- Atsisakymas – pokonvencinio lygmens samprotavimas, vadovaujantis visuomenėje priimtomis vertybėmis ir normomis (pavyzdžiui, sakyti tiesą) gali lemti žvalgybos pareigūno sprendimą atsisakyti taikyti HUMINT metodą (tokiu atveju pareigūnas keičia kryptį ir dirba su kitais metodais).
- Susitaikymas – strategija, paremta pokonvencinio lygmens samprotavimu, vadovaujantis visuomenėje priimtomis vertybėmis ir normomis, kurio metu lemiamą įtaką turi aukštesni tikslai (pavyzdžiui, valstybės gerovė ir nacionalinis saugumas, lyginant su individo lyg-

⁴⁵ Rest, J. R. & Narvaez, D., Summary--what's possible?, 1994, in J. R. Rest & D. Narvaez (Eds.), *Moral Development in the professions: Psychology and applied ethics*, p. 213–224, Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum.

⁴⁶ Trevino, L. K., Youngblood, S. A., Bad apples in bad barrels: A causal analysis of ethical decision-making behavior, *Journal of Applied psychology*, 1990, Aug;75 (4), p. 378.

⁴⁷ Kohlberg, L., *Moral stages and moralization: The cognitive-development approach*, *Moral development and behavior: Theory research and social issues*, 1976, p. 31–53.

⁴⁸ Trevino, L. K., Youngblood, S. A., Bad apples in bad barrels: A causal analysis of ethical decision-making behavior, *Journal of Applied psychology*, 1990, Aug;75(4), p. 378.

mens rizikomis). Šią strategiją pasirinkęs pareigūnas sąmoningai sutinka nusižengti konkrečioms normoms ir vertybėms dėl hierarchiškai svarbesnių vertybių.

- Pristatymas – strategija, paremta konvencinio lygmens samprotavimu, kai pareigūnui pakanka vadovautis autoritetingais lūkesčiais (pavyzdžiui, vadovybės nurodymu) tam, kad sutiktų taikyti HUMINT metodą, nesileisdamas į vertybių ir normų sandūros sprendimą. Tikėtina, kad šis samprotavimas nurodytame kontekste gali būti susijęs ir su būtinybe priimti sprendimus per ypač trumpą laiką ir intuityviu vertinimu⁴⁹.
- Persiorientavimas – elgesys, paremtas sprendimu taikyti HUMINT metodą, vadovaujantis ikikonvencinio lygmens samprotavimu, t. y. asmeninio lygmens atlygiu ar nauda.

Kiekviena iš pasirinkto elgesio strategijų potencialiai turi įtakos individo, grupės, organizacijos ir valstybės lygmens išdavoms.

Kaip pastebėta aptariant moralinio samprotavimo ir elgesio prielaidas, moralės klausimai kyla tais atvejais, kai individo sprendimas ir elgesys gali būti naudingas arba kenksmingas kitiems. Teigiamos žvalgybos pareigūnų elgesio išdavos yra tiesiogiai susijusios su nacionaliniu saugumu ir, kaip aptarta anksčiau, teigiamais individo ir organizacijos lygmens rezultatais. Kita vertus, visai kaip ir samprotavimo bei elgesio prielaidos, neigiamos žvalgybos pareigūnų pasirinkto elgesio pasekmės yra pakankamai nevienareikšmės bei reikalauja atskiros diskusijos.

Atsisakymas. Žvalgybos pareigūno atsisakymas taikyti HUMINT metodą, kadangi šis prieštarauja visuotinai priimtoms vertybėms ir normoms, yra susijęs su tam tikro masto neigiamomis pasekmėmis valstybei bei organizacijai, tokiomis kaip, pavyzdžiui, prarastos galimybės ar išteklių, skirti darbuotojui apmokyti. Vis dėlto individo lygmeniu šis sprendimas susijęs su galimu trumpalaikiu diskomfortu, sprendžiant moralinę dilemą, ir užtikrina pareigūno *status quo* jo pripažįstamų vertybių bei normų atžvilgiu. Papildoma rizika kyla pareigūnui nusprendus pakeisti elgesio modelį, taikant HUMINT metodą. Pavyzdžiui, atsiradus emociniam ryšiui tarp žvalgybos pareigūno ir jo žmogiškojo informacijos šaltinio, pareigūnas, pakartotinai įsitraukęs į moralinį samprotavimą, gali atsisakyti vykdyti profesinę pareigą, taip sukeldamas grėsmę ne tik žvalgybos operacijai, bet ir žvalgybos institucijai ir valstybės nacionaliniam saugumui.

Susitaikymas. Dvilypės teigiamos ir neigiamos pasekmės gali kilti, pa-

⁴⁹ Haidt, J., The emotional dog and its rational tail: a social intuitionist approach to moral judgment, Psychological review, 2001 Oct, 108(4), p. 814.

reigūnui pasirinkus susitaikymo strategiją, kai šis sutinka taikyti HUMINT metodą ir nusižengti daliai visuotinai priimtų moralinių elgesio normų, vadovaudamasis aukštesnio hierarchinio lygmens vertybėmis, tokiomis kaip nacionalinis saugumas ir visuomenės gerovė. Rinkdamasis šią elgesio strategiją, žvalgybos pareigūnas susitaiko su būtinybe nusižengti vienoms ar kitoms normoms, vertindamas ilgalaikius ir skirtingo masto rezultatus bei siekdamas eliminuoti didesnę riziką ir neigiamas pasekmes. Tokiu būdu pareigūnas leidžiasi į etiško sprendimų priėmimo procesą⁵⁰, kuriame „neetiškas“ elgesys yra racionaliai paaiškinamas, įvertinus visas galimas alternatyvas ir pasekmes.

Nors susitaikydamas ir priimdamas sprendimą asmeniškai taikyti HUMINT metodą pareigūnas tarnauja nacionalinio saugumo tikslams, ilgalaikėje perspektyvoje šis poreikis paminti vertybes ir normas gali potencialiai kelti bent keletą rizikų. Pavyzdžiui, periodinis tokio pobūdžio moralinis samprotavimas ir sprendimai gali vesti prie ilgalaikio psichologinio diskomforto, galinčio sukelti didesnes psichosocialines pasekmes, arba vesti prie asmenybės moralinės erozijos. Jeigu žvalgybos pareigūno profesinės veiklos formos, taikomos HUMINT metodui, t. y. melas, manipuliavimas, siekis išnaudoti ir kiti šiame metode pasitaikantys neetiškos elgsenos elementai, taps įprastinėmis elgesio normomis jo socialinėje aplinkoje, šie elgsenos elementai gali būti perkelti ir į žvalgybos organizacijos vidinę aplinką. Tokiu atveju kyla ne tik destruktivi įtaka organizacijos veiklai, bet ir grėsmė valstybės nacionaliniam saugumui.

Sprendimų priėmėjams dėl nacionalinio saugumo būtina gauti aukščiausios kokybės žvalgybos produktą⁵¹, o etikos stoka tarp žvalgybos profesionalų daro neigiamą poveikį darbo jėgos ir žvalgybos organizacijos veiklos kokybei. Žvalgas, taikydamas HUMINT metodą, yra priverstas manipuluoti savo asmeninėmis moralinėmis nuostatomis, jas sumažindamas tiek, kad moralės ribos netrukdytų jo vykdomai užduočiai, kadangi jo profesinės veiklos tikslas – nacionalinio saugumo interesų užtikrinimas. Šiuo aspektu galima pirtarti Edvino D. Godfrey'jaus pastebėjimui, kad vardan tikslo sumažinus etikos standartus vieną kartą, lygiai taip pat jie gali būti sumažinti ir dar kartą arba tiek kartų, kiek reikės. Tokiu atveju kyla grėsmė, kad žvalgybos tarnybos veikloje bus ignoruojami bet kokie doroviniai principai. Visais atvejais išvardintų rizikų pavyzdžiai yra susiję su neigiamomis pasekmėmis tiek pareigūnui, tiek organizacijai, tiek ir valstybei. Dėl šios priežasties kyla poreikis stebėti, identifikuoti ir, esant būtinybei, koreguoti pareigūno elgesio modelį.

⁵⁰ McDevitt, R., Giapponi, C., Tromley, C., A model of ethical decision making: The integration of process and content, *Journal of Business ethics*, 2007 Jun 1; 73(2), p. 219–29.

⁵¹ Andegg, M., *Intelligence Ethics: A Key to Much Bigger Issues*, p. 13, <http://www.cgscfoundation.org/wp-content/uploads/2015/05/Andregg-IntelligenceEthics-final.pdf>.

Persiorientavimas. Kita aktuali moralinė problema – žvalgybos pareigūno konformizmas, kai šis sutinka taikyti HUMINT metodą vertybių ir normų sąskaita, tačiau tokį sprendimą priima ikikonvencinio samprotavimo lygmeniu, t. y., vadovaudamasis asmeniniu atlygiu ar nauda. Kitaip tariant, pareigūnas priima sprendimą ištraukti į HUMINT metodą, tačiau iš aukštesnio hierarchinio lygmens vertybių (pavyzdžiui, nacionalinio saugumo) persiorientuoja į asmenines naudas. Persiorientavimo strategiją galima laikyti savotiška dirbtine susitaikymo ar prisitaikymo strategijų forma, glaudžiai susijusia su konformizmu. Etikos požiūriu, konformistas yra žmogus, kuriam doroviniai reikalavimai netampa asmeniniais įsitikinimais, o išlieka tik išorine kontrole, kuriai reikia arba naudinga paklusti⁵². Konformizmas, kaip dirbtinis prisitaikymas prie aplinkos, t. y. prie žmogaus ar grupės nuomonės, elgesio taisyklių, santykių formos ir kitų aspektų, gali būti neišvengiamas dėl profesinės specifikos, sąlygotos nuolatinės veidmainystės fiktyviuose santykiuose su informacijos šaltiniais, poreikio. Būtent dėl šios specifikos žvalgybos tarnybų terpėje atsiranda vietos konformistams, kuriems yra nesudėtinga taikyti HUMINT metodą, tačiau kartu kyla rizika dėl komercinių ir priedangos konformistų integravimosi, kurie gali potencialiai kelti grėsmę žvalgybos institucijų veiklai ir nacionaliniam saugumui.

Komercinis konformistas – tai asmuo, kuris demonstruodamas savo dorumą, siekia egoistinių interesų – atlygio, pripažinimo, pagyrimo, apdovanojimo, karjeros perspektyvos ir kitokių naudų. Galimi tokie atvejai, kai žvalgybos pareigūnas, vedinas asmeninio egoizmo, gali išnaudoti žmogiškuosius šaltinius, versdamas juos sąmoningai ar nesąmoningai peržengti rizikos ribas. Atsižvelgiant į tai, kad žvalgo ir šaltinio bendravimas vyksta *tête-à-tête*, atsiranda erdvės žvalgui interpretuoti ir savaip pateikti gautą informaciją: žvalgybos pareigūnas gali sumenkinti, sureikšminti, kitaip ją iškreipti arba net sufalsifikuoti. Tokią situaciją vaizdžiai iliustruoja Mossad tarnyboje dirbusio Yehuda'os Gillo atvejis, kai norėdamas išsaugoti savo, kaip sėkmingai dirbančio žvalgo, autoritetą, pareigūnas pradėjo falsifikuoti šaltinio teikiamą informaciją, kas vos nesukėlė karo tarp Izraelio ir Sirijos⁵³.

Komercinis konformizmas gali lengvai perraugti į priedangos konformizmą, kuris iš esmės yra amoralaus elgesio forma. Priedangos konformistas sudaro dorą žmogaus įvaizdį, šį naudodamas savo antihumaniškiems ir antisocialiniams ketinimams maskuoti. Tokio tipo žmogus žvalgybos tarnyboje

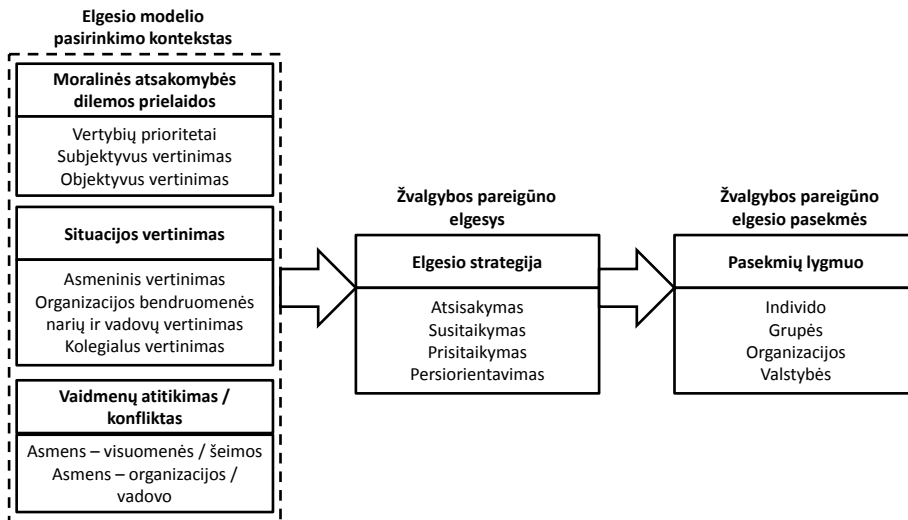
⁵² Stoškus, K., Bendravimas ir žmogaus dorumo lygmenys, *Etikos etiudai*, Vilnius, Mintis, 1979, p.33–44.

⁵³ Shpiro, Sh., *Speak No Evil: Intelligence Ethics in Israel, Ethics of Spying: A Reader for the Intelligence Professional* Vol. 2, Scarecrow Press, 2010, p. 62

kelia grėsmę ne tik žvalgybos institucijai, bet ir valstybės nacionaliniam saugumui. Priedangos konformistas gali bet kada išduoti nacionalinius interesus dėl įvairiausių priežasčių, pavyzdžiui, finansinių išteklių ar pripažinimo stokos, šeiminių interesų ar konfliktų darbe. Priedangos konformizmo atveju išdavystę lemia ne motyvai, o moralinė asmenybės erozija. Ryškiausiai tokio tipo konformistų žvalgybos istorijoje pavyzdžiais galima būtų laikyti JAV CŽA pareigūną Aldrichtą Ames ir JAV FTB pareigūną Robertą Hansseną. Pastarasis Sovietų Sąjungos ir Rusijos Federacijos naudai šnipinėjo net 22 metus.

Apibendrinant ankstesnėse dalyse aptartus žvalgybos pareigūno elgesio aspektus: moralinį samprotavimą, prielaidas, strategijas ir pasekmes – galima sudaryti integralų žvalgybos pareigūno elgesio modelio pasirinkimo konteksto ir pasekmių modelį, kuris yra pavaizduotas 1 paveiksle.

1 pav. Integralus žvalgybos pareigūno elgesio modelio pasirinkimo konteksto ir pasekmių modelis

Žvalgybos pareigūno elgesio moralines dilemas sąlygoja ne tik vertybiniai prioritetai ir vertybinio vertinimo sudėtingumas, tačiau ir politiniai, psichologiniai bei organizaciniai pareigūno veiklos aspektai. Kadangi jie yra tiesiogiai susiję su žvalgybos institucijos veiklos kokybe, kuri yra ypač svarbi valstybės nacionaliniam saugumui užtikrinti. Kiekvienas žvalgybos pareigūno sprendimas gali turėti neigiamų moralinių ir politinių pasekmių, kurios daro įtaką tiek asmens individualiam, tiek valstybės nacionaliniam saugumui.

3. Žvalgybos pareigūnų elgesys: instrumentai ir praktika

Atsižvelgiant į sudėtingą moralinio samprotavimo prielaidų kontekstą ir galimas neigiamas elgesio pasekmes individui, organizacijai ir valstybės nacionaliniam saugumui, moralinė parama bei palaikymas pareigūnams turi būti organizacijos kultūros ir praktikos sudedamoji dalis. Šiuo tikslu pasitelkiamas priemonės ir principus galima skirstyti į instrumentus bei praktikas.

Žvalgybos pareigūno darbas su žmogiškaisiais informacijos šaltiniais įprastai yra teisiškai reglamentuotas. Kita vertus, negalima sutapatinti teisinės ir moralinės atsakomybės ribų, tad valstybių teisinės sistemos nenurodo, kaip žvalgybos pareigūnas turi ar gali išnaudoti žmogiškuosius informacijos šaltinius moralinės atsakomybės požiūriu. Todėl žvalgybos tarnyba, neskirdama pakankamai dėmesio HUMINT veiklos etiniams aspektams, neidentifikuos žvalgybos pareigūnų moralės nuosmukio dėl nuolat patiriamos moralinės žalos, vykdamt profesinę veiklą, kuri nesuderinama su įprastomis moralinėmis nuostatomis⁵⁴.

Žvalgybos institucijų darbas – tai visuomenės pripažįstama veikla, užtikrinanti valstybės nacionalinį saugumą ir iš žvalgybos pareigūnų reikalaujanti specifinių žinių bei kompetencijų šiai veiklai vykdyti. Atsižvelgiant į šiuos du kriterijus, keliamus profesinei veiklai, žvalgyba turi būti laikoma profesija. Kaip ir kiekviena profesija, žvalgybinė veikla, be jau minėtų dviejų profesijos komponentų, privalo turėti ir trečią – moralinius veiklos standartus. Taigi, norint sukonstruoti tinkamą pareigūno žvalgybinės veiklos dorovinio reguliavimo modelį, būtina, kad žvalgyba, kaip profesinė veikla, būtų reglamentuota ne tik teisės aktais, bet ir moraliniais standartais. Šie standartai turėtų atsispindėti žvalgybos institucijų normatyviniuose instrumentuose, tokiuose kaip etikos kodeksas. Teisės aktai, reglamentuojantys žvalgybos veiklą, nurodo, ką tarnyba gali daryti, o etinis tarnybos veiklos reglamentavimas tarnautų pareigūnams kaip dorovinis orientyras, kuriuo šie galėtų vadovautis priimdami moralinius sprendimus bei išlaikyti veiksmų taikymo proporcingumą ir racionalumą. Moraliniai orientyrai padėtų žvalgybos pareigūnui suprasti savo moralinės atsakomybės ribas, kuriomis jis galėtų vadovautis savo profesinėje veikloje. Pavyzdžiui, HUMINT veikloje egzistuojančius žvalgybos pareigūno ir žmogiškojo informacijos šaltinio santykius turi apibrėžti aiškios profesinės veiklos etinės nuostatos, kuriose būtų nurodytos doroviškai priimtino elgesio ribos.

⁵⁴ Langan, J. P., *Moral Damage and the Justification of Intelligence Collection from Human Sources, Ethics of Spying: A Reader for the Intelligence Professional* Vol. 1, Scarecrow Press, 2006, p. 105.

Šios nuostatos galėtų padėti žvalgybos pareigūnui išsaugoti savo gebėjimą atskirti HUMINT metodu būdingą elgesio modelį nuo žvalgybos pareigūno elgesio tarnyboje, pavyzdžiui, santykyje su kolegomis ar vadovais, taip pat ir nuo elgesio modelio asmeniniame gyvenime. Tai patvirtina ir Williamas, M. Nolte, teigdamas, kad moraliniai rėmai reikalingi tam, kad būtų išsaugota žvalgybos pareigūnų psichologinė ir moralinė sveikata⁵⁵. Etiniai reglamentai apibrėžtų ne tik dorovinių normų principus ir orientuotų žvalgybos pareigūno elgesį, bet ir leistų nustatyti visuomenės tolerancijos ribas žvalgybos institucijų atžvilgiu bei šių institucijų veiklos atitikimą valstybės nacionaliniams interesams. Žvalgybos veikla, pagrįsta moraliniais principais ir normomis, sulauktų didesnio supratimo visuomenėje ir pilietinės paramos. Taigi, būtinų instrumentų sudarymas turėtų teigiamą įtaką, žvalgybos institucijai ir valstybei sprendžiant nacionalinio saugumo klausimus.

Normatyviniai veiklos aspektai įgyvendintini ne tik per instrumentus, bet ir konkrečias organizacijų veikloje taikomas praktikas. Ypač svarbi žvalgybos institucijų misija – nacionalinio saugumo užtikrinimas – pati savaime nėra moralinis pateisinimas bet kokiai žvalgybos institucijų veiklai. Atvirkščiai, ši misija suponuoja itin aukštus moralės kriterijus žvalgybos institucijų darbuotojams, kadangi visuomenė reikalauja, kad jos interesus – saugumą ir gerovę – užtikrintų tik labai dori žmonės. Būtent todėl į žvalgybos tarnybas atrenkamiems darbuotojams yra keliami ne tik profesiniai, bet ir aukšti dorovės reikalavimai. Vis dėlto darbuotojų atrankos kriterijai patys savaime negarantuoja, kad žvalgybos tarnybų veikla bus etiška.

Pagrindiniu žvalgybos veiklos principu turėtų būti principas „sakyti tiesą“. Šis principas turėtų tapti etiniu žvalgybos tarnybos veiklos pagrindu ir moraline tiek žvalgybos tarnybos darbuotojo, tiek ir žvalgybos tarnybos apsauga. Tiesos sakymo taisyklė turėtų tapti ir visuomenės pasitikėjimo žvalgybos institucija garantu bei jos išsipareigojimu sąžiningai atlikti savo profesinę pareigą – užtikrinti nacionalinį saugumą. Kartu žvalgybos institucija turi įvertinti ir tai, kad HUMINT veiklą vykdančios pareigūnas dažnai yra priverstas daryti žaibiškus sprendimus⁵⁶ ir dėl to moralinės dilemos tampa dar sudėtingesnės. Todėl institucija turėtų siekti sudaryti tokias profesinės veiklos sąlygas, kad pareigūnas dėl nevienareikšmiško moralinio vertinimo galėtų pripažinti klaidas ir nebijoti prisiišti kaltės. Kitaip tariant, kaltė, kaip esminė asmeninės atsakomybės prielaida, būtų ir pareigūno profesinio ir dorovinio tobulėjimo sąlyga.

⁵⁵ Nolte, W. M., Ethics and intelligence, *Joint Force Quarterly*, Volume 54, 2009, p. 24.

⁵⁶ Bailey, C. E., The Intelligence Community Ethos: A Closely Regulated Profession, *International Journal of Intelligence Ethics*, Volume 3. Number 2, 2012, p. 68

Tokios veiklos sąlygas lemia susiklosčiusi organizacinė kultūra. Kaip teigia daugelis mokslininkų, tyrinėjusių žvalgybos institucijų veiklą, organizacinė šių institucijų struktūra nėra tokia svarbi kaip organizacinė kultūra⁵⁷. Pastaroji daro įtaką ne tik pareigūnų elgesiui, tarpusavio santykiams, pasaulėžiūrai, profesinei kompetencijai, bet ir sąlygoja žvalgybinės veiklos kokybę, nuo kurios priklauso nacionalinio saugumo užtikrinimo sėkmė žvalgybos institucijos kompetencijos ribose. Formuojant tiek organizacinę kultūrą, tiek ir pareigūnų elgesį, ypač svarbus tampa atsakingos, etiškos lyderystės vaidmuo. Kaip pastebi Michaelis E. Brownas ir kiti⁵⁸, etiška lyderystė yra paremta trimis esminiais principais: būti pavyzdžiu, elgtis su žmonėmis sąžiningai ir aktyviai vadovautis moralės principais. Davidas M. Mayeris, Karlas Aquino, Rebecca L. Greenbaum ir Maribetha Kuenzi apibendrina⁵⁹, kad pirmieji du etiškos lyderystės komponentai yra susiję su pageidaujama lyderių bruožais, tokiais kaip sąžiningumas ir patikimumas, o trečiasis apima moralaus vadovo aspektą, kai etiškas lyderis skatina normatyvinį ir riboja neetišką pavaldinių elgesį per etikos komunikaciją ir aktyvius veiksmus. Šiuo atžvilgiu išskyla žvalgybos pareigūnų, kaip etiškų lyderių, vaidmuo ir būtinybė skatinti etišką lyderystę, kuri tarnautų kaip moralaus elgesio orientyras.

Papildomai svarstyтина ir žvalgybos institucijų komunikacijos su visuomene praktika. HUMINT metodui įprastai taikomas reikalavimas, kad tokios operacijos egzistavimas ir jos organizatorius liktų paslapyje⁶⁰, todėl visuomenei, kuri reikalauja daugiau atvirumo, šis metodas dažnai asocijuojasi su, pavyzdžiui, šnipinėjimu ir slaptomis operacijomis – kitaip tariant, su slapta ir todėl neetiška veikla. Dalis žmonių intuityviai gali teigiamai vertinti ar moraliai pateisinti kai kurias žvalgybos veiklos formas, tačiau jiems yra sudėtinga aiškiai nurodyti, koks yra tokių veiklos formų etinis pagrindas⁶¹. Šiuo tikslu papildomai būtina informuoti ir šviesti visuomenę apie žvalgybos institucijos veiklą, jos kryptis, funkcijas, ypatumus ir problematiką. Tokios praktikos pavyzdys – JAV CŽA akademinė ir visuomeninė veikla, kai žvalgybos institucija sukauptą akademinę literatūrą ir publicistiką žvalgybos tema viešina oficialioje institucijos interneto svetainėje.

⁵⁷ Hastedt, G. P., Skelley, B. D., *Intelligence In A Turbulent World: Insights from organisational theory*, Intelligence Theory, Routledge, 2009, p. 127.

⁵⁸ Brown, M. E., Treviño, L. K., Harrison, D. A., Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing, *Organizational behavior and human decision processes*, 2005 Jul 1; 97(2), p. 117-34.

⁵⁹ Mayer, D. M., Aquino, K., Greenbaum, R. L., Kuenzi, M., Who displays ethical leadership, and why does it matter? An examination of antecedents and consequences of ethical leadership, *Academy of Management Journal*, 2012, Feb 1; 55(1), p. 151-171.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Hulnick, A. S., Mattausch, D. W., *Ethis and Motality in U. S. Secret Intelligence, Ethics of Spying: A Reader for the Intelligence Professional* Vol. 1, Scarecrow Press, 2006, p. 40.

Išvados

Nepaisant skeptiško požiūrio į žvalgybinės veiklos ir moralės principų suderinamą, Jano Goldmano teigimu, atsižvelgiant į žvalgybos pamatinę misiją, tarnyba žvalgybos institucijoje turi būti vertinama kaip etiška⁶². Remiantis šiuo požiūriu, nacionalinio saugumo interesų užtikrinimas, kaip žvalgybos tarnybų misija, prilyginamas moralės normoms, kas savaimė lyg ir turėtų pateisinti visus žvalgybos pareigūnų veiksmus. Vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad žmogiškosios veiklos tikslas ir priemonės nėra tapatūs, o etika yra visaapimanti žmogiškųjų santykių sritis, todėl, moralės požiūriu, yra vertinama absoliučiai visa tiek individo, tiek ir bendruomenės veikla nuo jos tikslo iki pasekmių. Taigi, ir buvęs JAV CŽA direktorius Stansfieldas Turneris, kalbėdamas apie žvalgybos ir etikos santykį, teigia, kad tėra vienintelis būdas atlikti žvalgybos tarnybos veiksmų etinį vertinimą. Pasak Turnerio, etiškais galima laikyti tokius žvalgybos veiksmus, kuriuos bus galima pateisinti viešumoje, jei tokie veiksmai taps viešai žinomi.⁶³ Šis reliatyvistinis požiūris į žvalgybos ir etikos santykį reikalauja nustatyti moralinius žvalgybinės veiklos standartus, kurie būtų priimtini visuomenei. Be to, būtina pažymėti, kad demokratinėje visuomenėje žvalgybos funkcijas atliekanti tarnyba yra visuomenės gerovės ir saugumo interesus užtikrinanti valstybės institucija ir būtent ši ypatinga organizacijos misija įpareigoja žvalgybos darbuotojus laikytis visuomenei priimtinių elgesio principų. Be to, visuomenės moraliniai standartai, kurių privalo laikytis valstybės institucijų, užtikrinančių piliečių gerovę ir saugumą, darbuotojai, yra gerokai aukštesni negu vidutiniai.

Šiuo požiūriu žvalgybos, kaip institucijos, tikslų ir uždavinių sąsajos su visuomenės saugumo ir gerovės interesais suponuoja šios tarnybos pareigą vadovautis visuomenėje priimtais etikos principais ir normomis. Žvalgybos metodų specifika, žvalgybos tarnybų veiklos prioritetų kaita, atsižvelgiant į geopolitinę situaciją ir nacionalinio saugumo interesus, taip pat privačių ir valstybės interesų konfliktas, nulemtas nacionalinio saugumo, kaip reiškinių, prigimties, sukelia tam tikrų prieštaravimų tarp žvalgybinės veiklos standartų ir visuomenėje priimtų dorovinių nuostatų. Šie žvalgybos tarnybų veiklos ypatumai lemia ne tik prieštarigus visuomenės vertinimus, bet ir tam tikras žvalgybinės veiklos moralines problemas. Kaip pastebi Donaldas A. Petkus, nagrinėdamas HUMINT metodo etinį aspektą, žvalgybos pareigūnas, laiky-

⁶² Goldman, J., Teaching About Intelligence, *Journal of U.S. Intelligence Studies*, Volume 20, Numer 2, 2013, p. 79.

⁶³ Turner, S., *Secrecy and Democracy: The CIA in Transition*, Boston, Houghton Mifflin, 1985, p. 178.

damasis aukštų moralės nuostatų ir etikos normų, gali jausti diskomfortą, kai, taikydamas HUMINT metodą, renkasi tokį elgesio su žmogiškuoju šaltiniu modelį, kurį asmeniniame gyvenime laikytų neetišku ar amoraliu. Petkus pagrįstai iškelia klausimus⁶⁴: *Ar yra pageidaujama, kad pareigūnai atskirtų profesinės praktikos etiką nuo asmeninės? Koks ilgalaikis to efektas? Ar tokia praktika sukelia stresą ir moralės standartų eroziją?* Atsakyti į šiuos tyrėjo klausimus yra labai sudėtinga, kadangi jie reikalauja išsamių tyrimų, o dėl žvalgybos tarnybų specifikos subjektai tokiems tyrimams yra nepasiekiami. Ši situacija riboja pačios žvalgybos tarnybos gebėjimą identifikuoti organizacijos vidines problemas, kurios gali tapti grėsme tiek darbuotojui, tiek žvalgybos institucijai, tiek ir valstybės nacionaliniam saugumui.

Aukščiausi moraliniai reikalavimai, keliami žvalgybos institucijoms, įpareigoja jas labai atidžiai kontroliuoti savo pareigūnų veiklą – ypač tų, kurie žvalgybinėje veikloje taiko HUMINT metodą. Žvalgybos institucija iš HUMINT veiklą vykdančių pareigūnų tikisi, kad pastarieji neetiškas elgesio formas žmogiškųjų informacijos šaltinių atžvilgiu taikys atsakingai ir vadovausis protingumo ir proporcingumo principu. Taigi, nepriklausomai nuo nacionalinio saugumo interesų, žvalgybos tarnybos turėtų nustatyti moralinius standartus, reikalauti ir kontroliuoti, kad pareigūnai jų laikytųsi, stebėti pareigūno pasirinktą HUMINT veiklos moralinį modelį, o prireikus elgesį koreguoti.

Apibendrinant pastebėtina, kad žvalgybos veiklos ir etikos tema nėra plačiai nagrinėjama mokslinėje literatūroje, o ir Lietuvoje šiai problemai nėra skiriama pakankamai dėmesio. Šiame straipsnyje susistemintos įžvalgos, pasitelkiant mokslinę literatūrą, kurioje analizuojamas individo ir organizacijos lygmens kontekstas, moralinio samprotavimo prielaidos, turinčios įtakos pasirenkamoms elgesio strategijoms, bei jų pasekmės individo, grupės, organizacijos ir valstybės lygmeniu. Remiantis išdėstyta teorine analize, sudarytas pirminis integralus žvalgybos pareigūno elgesio, modelio pasirinkimo konteksto ir pasekmių modelis, kuris galėtų tarnauti kaip atspirties taškas tolesnei struktūruotai diskusijai. Moralė yra vienas svarbiausių žvalgybos institucijų veiklos aspektų, užtikrinant nacionalinį saugumą. Atsižvelgiant į tai, kad, nepaisant temos praktinio aktualumo, ji išlieka menkai tyrinėta, šio straipsnio autoriai kviečia tęsti mokslinį diskursą etikos ir žvalgybos santykio tema.

2017 m. spalio

⁶⁴ Petkus, D. A., *Ethics of Human Intelligence Operations, International Journal of Intelligence Ethics*, Vol. 1, No. 1, 2010, p. 107.